

Kinderrechten als referentiekader voor ‘kindvriendelijkheid’: opvattingen en discussies

Sven De Visscher

Lector Vakgroep Sociaal Werk, Hogeschool Gent

Didier Reynaert

Assistent Vakgroep Sociaal Werk, Hogeschool Gent

Maria Bouverne-De Bie

Hoofddocent Vakgroep Sociale Agogiek, Universiteit Gent

ABSTRACTS

Het adjectief ‘kindvriendelijk’ duikt op als marketingstrategie in tal van contexten. Wanneer het echter wordt verbonden met het brede veld van pedagogische praktijken noopt dit tot reflectie over wat wordt begrepen onder de notie kindvriendelijkheid. Antwoorden worden vaak gezocht in het referentiekader van de kinderrechten. In dit artikel worden de grondslagen van het kindvriendelijkheidsdiscours geanalyseerd vanuit een verbinding met dit referentiekader van de kinderrechten. Er wordt vertrokken vanuit de positie van kinderen in de publieke ruimte als exemplarische discussie voor de analyse van het kindvriendelijkheidsdiscours. Een kindvriendelijke woon- en speelomgeving is immers reeds geruime tijd voorwerp van maatschappelijk debat, onder meer naar aanleiding van een aantal incidenten. In de analyse van de notie van kindvriendelijkheid in relatie tot het referentiekader van de kinderrechten wordt gewezen op drie met elkaar verband houdende discussiepunten: problemen van juridisering van pedagogische verhoudingen, individualisering van sociale grondrechten en institutionalisering van de kind- en jeugdperiode als een apart jeugdland. Opvattingen over en discussies m.b.t. deze drie discussiepunten worden uitgediept. In de conclusie wordt gepleit voor een opvatting van kindvriendelijkheid als relationeel begrip, aansluitend bij de idee van kinderrechten als uitkomst van een individueel en collectief leerproces.

Kindvriendelijkheid – kinderrechten – publieke ruimte – juridisering – sociale grondrechten – jeugdland

The notion of ‘child friendly’ appears in many contexts as a marketing strategy. However, when linked to the broad field of educational practices, the notion of ‘child friendly’ requires critical reflection. Interpretations of the meaning of the concept of child friendly are often sought in the framework of children’s rights. This article discusses these interpretations that characterize the child-friendly discourse, making a connection with the children’s rights discourse. We start from the position of children in public space as an exemplary discussion for the analysis of the child friendly discourse. A child-friendly environment has been object of considerable debate over the past decade due to several incidents in which children were involved. We point at three interrelated issues that are thoroughly discussed: problems of juridification of educational relationships, individualization of social rights and institutionalization of the childhood and youth period into a separate ‘youth land’. In our conclusion, we

argue for an interpretation of child friendliness as a relational concept, in line with the idea of children's rights as the outcome of individual and collective learning processes.

Child friendly – children's rights – public space – juridification – social rights – youth land

La notion 'child friendly' apparaît dans de nombreux de contextes comme une stratégie de marketing. Lorsque liés avec le domaine des pratiques pédagogiques, le concept 'child friendly' nécessite une réflexion critique. Les interprétations de la signification de la notion child friendly sont souvent recherchées dans le cadre des droits de l'enfant. Cet article discute les interprétations qui caractérisent le discours concernant la notion de 'child friendly', faisant un lien avec le discours des droits de l'enfant. La situation des enfants dans l'espace public est considérée comme cas exemplaire pour l'analyse du discours sur les environnements 'child friendly'. Un environnement public adapté aux enfants a été récemment l'objet d'un débat considérable en raison de plusieurs incidents dans lesquels des enfants ont été impliqués. Nous rappelons à trois questions interdépendantes qui sont profondément abordés: des problèmes de juridicisation des relations pédagogiques, l'individualisation des droits sociaux et l'institutionnalisation de l'enfance et la période de la jeunesse dans un espace social séparé. Dans notre conclusion, nous plaidons en faveur d'une interprétation de 'child friendly' comme un concept relationnel, en ligne avec l'idée des droits de l'enfant comme 'apprentissage' individuel et collectif.

Child friendly – droits de l'enfant – l'espace public – juridicisation – droits sociaux

INLEIDING: KINDVRIENDELIJKHEID ALS PEDAGOGISCH THEMA

Kindvriendelijke hotels, restaurants, honden, vakanties, computergames, ... Het adjectief *kindvriendelijk* duidt op als marketingstrategie in tal van contexten. De notie kindvriendelijkheid staat dan voor de specifieke afstemming van één of ander product op de interessesfeer of de (veronderstelde) behoeften van kinderen, en wordt ingezet als strategie om de commercieel aantrekkelijke niche van jonge koopkrachtige gezinnen te overtuigen om een bepaald product te kopen. Behalve een kritiek op de onderliggende commodificatie en commercialisering van het kindzijn en van de leefwereld van kinderen (McKendrick, *et al.*, 2000; Vanobbergen, 2003), valt hier weinig anders over te vertellen vanuit pedagogisch oogpunt.

De discussie verandert echter wanneer het begrip kindvriendelijkheid wordt verbonden met de opvoeding. Het gaat dan om het brede veld van pedagogische praktijken zoals onder meer kindvriendelijke steden en publieke ruimte, een kindvriendelijk school-, gezins-, justitie- of lokaal beleid. In deze gevallen kan de notie kindvriendelijk niet gereduceerd worden tot een commercieel argument, maar is er een reflectie nodig over de uitgangspunten die aan de basis liggen van het benoemen van een opvoedingspraktijk als meer of minder kindvriendelijk. De discussie gaat dan over de vraag wat wordt begrepen onder de notie *kindvriendelijkheid*. Antwoorden op deze vraag worden in belangrijke mate gezocht in het Internationaal Verdrag inzake de rechten van het kind (IVRK). Volgens het Child Friendly Cities Initiative (CFCI), bijvoorbeeld, is een kindvriendelijke stad een stad die de rechten van het kind realiseert. Ook de recente aandacht voor de uitbouw van een kindvriendelijke justitie ent

zich op het IVRK (Vandekerckhove, 2011). Echter, net zo min als kindvriendelijkheid een eenduidig te begrijpen concept is, kunnen eveneens verschillende opvattingen over kinderrechten worden onderscheiden. In een juridische lezing van kinderrechten wordt betracht een concrete problematiek of conflict op te lossen via het recht, dat een kader aanreikt van publieke normering. In een pedagogische lezing wordt eerder betracht om dezelfde problematiek tegemoet te komen door het leren omgaan met verschillen met het oog op meer gelijkheid in sociale verhoudingen, zowel individueel als collectief. Beide lezingen sluiten elkaar niet uit. De realisatie van meer gelijkheid in sociale verhoudingen vergt een referentiekader, wat door het recht geboden wordt. Pedagogische en juridische grondslagen van kindvriendelijkheid zijn ook niet tegengesteld. Wel is de vraag naar de wijze waarop deze verschillende perspectieven zich tot elkaar verhouden belangrijk en de vraag of een juridische invalshoek wenselijk is om een meer kwaliteitsvolle pedagogiek te realiseren. In het streven naar kindvriendelijke opvoedingspraktijken wordt voorondersteld dat de participatierechten van kinderen in westerse samenlevingen het minst uitgebouwd zijn in vergelijking met beschermingsrechten en rechten met betrekking tot sociale voorzieningen (cf. Bouverne-De Bie, 2001). Het miskennen van het actorschap van kinderen zou dan een te paternalistische opvoeding impliceren, waardoor een grote machtsongelijkheid gecreëerd wordt tussen kinderen en volwassenen, en waardoor opvoeding voornamelijk een volwassenengebeuren dreigt te zijn *over* kinderen in plaats van *met* kinderen. Samen met de institutionalisering van deze opvatting over opvoeding binnen categoriale voorzieningen voor kinderen, het zogenaamde *jeugdland*, veronderstelt dit een kindonvriendelijke benadering van opvoeding. Deze kritiek, scherp beschreven door Lea Dasberg (1981) en verder uitgewerkt voor wat de Vlaamse context betreft door Verhellen (2000), leidt tot een alternatieve pedagogische opvatting over opvoeden waarbij gezocht wordt naar aansluiting bij de beleving van kinderen enerzijds en die gericht is op een samenlevingsorganisatie waarbij de ondersteuning van de zelfstandigheid en creativiteit van kinderen en de erkenning van kinderen als co-constructors van hun leefomgeving centraal staan anderzijds (Bouverne-De Bie, 2010). Gesteld wordt dat de opvoeding van kinderen niet ingesloten kan worden in een afgebakend jeugdland; kinderen moeten kunnen opgroeien in de wereld van vandaag, en zich deze kunnen toe-eigenen.

In dit artikel worden de pedagogische grondslagen van het kindvriendelijksdiscours verder geanalyseerd vanuit een verbinding met het referentiekader van de kinderrechten. We vertrekken hierbij vanuit de positie van kinderen in de publieke ruimte als exemplarische discussie voor de pedagogische analyse van het kindvriendelijkheidsdiscours. Deze casus is bijzonder relevant gelet op de maatschappelijke aandacht voor actuele discussies in Vlaanderen en Nederland over een kindvriendelijke woon- en speelomgeving. Naar aanleiding daarvan gaan we dieper in op een aantal discussiepunten die zijn verbonden met het debat inzake de verhouding tussen een juridische en pedagogische benadering van kinderrechten. We wijzen hierbij op drie spanningsvelden, namelijk de mogelijke juridisering van pedagogische verhoudingen, de individualisering van sociale grondrechten en de institutionalisering van de kind- en jeugdperiode als een apart jeugdland. In de conclusie pleiten we voor een opvatting van kindvriendelijkheid als relationeel begrip, aansluitend bij de idee van kinderrechten als uitkomst van een individueel en collectief leerproces.

1. ACTORSCHAP VAN KINDEREN IN DE PUBLIEKE RUIMTE ALS EXEMPLARISCHE DISCUSSIE

De pleidooien om kindvriendelijke speel- en woonomgevingen te ontwikkelen zijn, in lijn met wat hierboven reeds werd gesteld, sterk geïnspireerd door het IVRK en het streven naar meer actorschap van kinderen. Meer bepaald wil men daarbij een antwoord bieden op de te sterke nadruk op bescherming in de traditionele positie van kinderen in de publieke ruimte: de gesegregeerde samenleving met geïsoleerde en duidelijk afgebakende jeugdeilanden wordt steeds meer in vraag gesteld. Kinderen afzonderen in speciaal ingerichte speeltuinen draagt niet bij tot de bewegingsautonomie van kinderen in de publieke ruimte, omdat ze vergezeld moeten worden door hun ouders om deze plekken te bereiken en omdat deze speeltuinen op zich het gewenste (spel)gedrag van kinderen voorschrijven. Een kindvriendelijke inrichting van de publieke ruimte moet kinderen daarentegen toestaan om zich op zelfstandige wijze door de publieke ruimte te bewegen en zelf hun spelactiviteiten te ontwikkelen. Anders gezegd, de pleidooien voor een kindvriendelijke speel- en woonomgeving van kinderen willen kinderen een zekere bewegingsvrijheid en actorschap toekennen binnen de publieke ruimte.

Er heeft zich de voorbije tijd zowel in Vlaanderen als Nederland een uitgebreid publiek debat ontsponnen over de grenzen aan dit actorschap van kinderen en jongeren in de publieke ruimte en de grenzen aan de beweging naar meer kindvriendelijke woon- en spelomgevingen. Enkele jaren geleden was er de commotie rond de mogelijke sluiting van een speelpleinwerking in Lauwe naar aanleiding van een klacht door burenen wegens lawaaihinder (De Visscher & Bouverne-De Bie, 2006). De rechter oordeelde daar dat de hoeve waar de speelpleinwerking doorging in woongebied lag. Speelpleinwerking beantwoordt niet aan het profiel van een woongebied.¹ Vergelijkbare en meer recente conflicten hebben zich onder andere ontwikkeld in Brugge rond het kinderdagverblijf Pietje Pek, en in Amsterdam rond een kinderdagverblijf aan het Vondelpark. Ook het gebruik van de zogenaamde *mosquito* (d.i. een apparaat dat een storend geluid verspreidt dat enkel hoorbaar is voor jongeren) in en rond commerciële plaatsen om hangjongeren weg te houden is tekenend. Het gebruik ervan zit sinds enkele jaren in de lift, vooral in Groot-Brittannië en Nederland, ondanks het oordeel van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa dat dit in strijd is met het IVRK en het Europees Verdrag voor de rechten van de mens (Cops, 2011). Een ander recente discussie betreft de inzet van Very Irritating Police (VIP) tegen zogenaamde overlastjongeren, onder meer in de politiezone Westkust (Debruyne, 2011). VIP houdt in dat een speciaal team agenten groepen jongeren, vaak uit Noord-Frankrijk, die voor veel overlast zorgen aan de westkust herhaaldelijk en intensief identificeren, controleren en *irriteren* tot ze geen zin meer hebben om nog rond te hangen op die plek. In elk van deze situaties werd aan de hand van brieven, optochten en acties het zogenaamde recht van kinderen en jongeren om buiten te spelen en elkaar te ontmoeten opgeëist (zie bv. Crivit, 2009).

De kind(on)vriendelijkheid van de publieke ruimte werd door pleitbezorgers van het spelende kind gekoppeld aan het IVRK als toetssteen. Meer specifiek wordt door-

¹ Zie Fiers en Ramaen, 2009, voor een uitgebreide juridische bespreking van deze zaak.

gaans verwezen naar artikel 31 dat het recht van het kind op rust en vrije tijd, op deelneming aan spel en recreatieve bezigheden passend bij de leeftijd van het kind, en op vrije deelneming aan het culturele en artistieke leven omschrijft. De lezing van artikel 31 (door vooral jeugdwerkactoren) als een onvoorwaardelijk recht op *spelen* staat echter in een spanningsverhouding tot de letterlijke inhoud van dit artikel als recht op *spel*. In de formulering van het recht op *spel* in het IVRK verschijnt het kind immers in de eerste plaats als culturele participant en actor, en het spel als cultuurelement (De Visscher, 2009). Dit laatste houdt in dat spelen verschillende betekenissen kan hebben voor het kind en dat het beeld van het kind als speels wezen niet zomaar kan worden losgekoppeld van de ruimere sociale, culturele en politieke context waarbinnen het spel vorm krijgt. De ruimte waarbinnen het spel zich afspeelt en waarbinnen de spelregels worden bepaald, is niet zomaar te isoleren van de samenleving door het als universeel recht van 'het' kind te formuleren. Deze discussie dient verder begrepen te worden tegen de achtergrond van een ontwikkeling naar een gewijzigde betekenis van de publieke ruimte in onze samenleving. Tendensen van anonimisering en privatisering van de publieke ruimte geven mee vorm aan het gewijzigde karakter van de publieke ruimte als speel- en ontmoetingsruimte en als ruimte om te leren omgaan met conflicten (De Visscher, 2008). Wat verder opvalt in de gevoerde discussies is de manier waarop een juridisch perspectief wordt aangenomen om een standpunt over pedagogische verhoudingen in de samenleving in te nemen. Meer bepaald een discussie in termen van een recht op spelen dat wordt losgekoppeld van de ruimere maatschappelijke verhoudingen waarbinnen dit recht collectief gerealiseerd dient te worden. Kinderen hebben aldus recht om buiten te spelen en jongeren om elkaar in de publieke ruimte te ontmoeten, zonder verdacht te worden van asociaal of onverdraagzaam gedrag. Daartegenover staat dat burens het recht hebben om te klagen wanneer dit spelen en ontmoeten hun eigen behoeften (aan privacy of een rustige woonomgeving bijvoorbeeld) dreigt te verstoren, zonder dat ze daarom verdacht worden van asociaal of onverdraagzaam gedrag. De realisatie van deze rechten is evenwel niet in eerste instantie een juridisch vraagstuk maar voornamelijk een pedagogische opgave: het gaat fundamenteel over het leren leven in gemeenschap, een gemeenschap die wordt gekenmerkt door onderlinge afhankelijkheid tussen individuen en groepen in de realisatie van hun grondrechten.

We gaan in de volgende paragrafen dieper in op deze verhouding tussen juridische en pedagogische elementen in de discussie en de spanningsvelden die daarmee gepaard gaan.

2. JURIDISERING VAN PEDAGOGISCHE VERHOUDINGEN

Met een verwijzing naar het referentiekader van de kinderrechten lijkt de zoektocht naar een invulling van het concept 'kindvriendelijkheid' over een relatief afgebakende omschrijving te beschikken. Een verschuiving van de discussie van kindvriendelijkheid naar kinderrechten is echter een verschuiving van het probleem. Immers, net zomin als kindvriendelijkheid een eenduidig te begrijpen concept vormt, zo is ook het begrip 'kinderrechten' een gelaagd begrip (*cf. supra*). Deze gelaagdheid, vaak leidend tot een grote mate van ambiguïteit in de opvoedingspraktijk, wordt echter vaak niet erkend. Evident wordt uitgegaan van de stelling dat kinderrechten en het

streven naar meer kinderrechten kinderen automatisch ten goede komen. In volgend deel wensen we een aantal kanttekeningen te maken bij deze stelling, toegepast op die praktijken die naar kinderrechten verwijzen om een invulling te geven aan de notie kindvriendelijk. We besteden meer bepaald aandacht aan de gevolgen die mogelijks gepaard gaan met een voornamelijk *juridisch perspectief* op kinderrechten, potentieel leidend tot een verregaande *juridisering* van pedagogische verhoudingen.

Binnen het hedendaags discours over kinderrechten kunnen verschillende perspectieven worden onderscheiden. Hemrica (2004: 15) definieert perspectieven als 'geinstitutionaliseerde referentiekaders die gebruikt worden in de sociale communicatie'. Perspectieven zijn met andere woorden particuliere wijzen van kijken naar sociale fenomenen of praktijken die zich van elkaar onderscheiden door hun specifieke vraagstelling, criteria en waarheidsvinding. Zo onderscheidt Hemrica bijvoorbeeld het economisch, medisch, pedagogisch-psychologisch, religieus en juridisch perspectief. Het juridisch perspectief op kinderrechten wordt gekenmerkt door het vatten van sociale fenomenen en problemen in juridische termen. Buelens en Mortier (1989) spreken in die zin over *rights talk*. Het juridisch perspectief laat zich leiden door de logica van de (wettelijke) regel of de algemene rechtsaanspraak waarin vorm wordt gegeven aan rechtmatigheid en die verwijst naar een algemene maatschappelijke consensus (Cockburn, 2005; Hemrica 2004; Walgraeve, 1979). Het algemene streven van de kinderrechtenbeweging naar een betere rechtspositie voor jongeren, bijvoorbeeld via het Decreet Rechtspositie betreffende de minderjarige in de integrale jeugdhulp, de federale wetsvoorstellen omtrent het spreekrecht, de autonome rechtsingang en de instelling van jeugdadvocaten voor minderjarigen zijn voorbeelden waar kinderrechten vorm krijgen vanuit een overwegend juridisch perspectief. In het kader van kindvriendelijke woon- en spelomgevingen, herkennen we het juridisch perspectief onder meer in de aanpassing van het politiereglement in een aantal steden en gemeenten waardoor spelende kinderen en/of hangjongeren nooit als bron van overlast kunnen worden gezien.

De dominantie van het juridisch perspectief wordt gevat met de notie 'juridisering', waarmee wordt gewezen op de 'kolonialisering' van sociale verhoudingen in juridische termen. Hoewel niet eigen aan pedagogische praktijken sluipt deze tendens de voorbije decennia in een steeds verhoogde mate de opvoeding binnen waardoor pedagogische verhoudingen tussen het kind en zijn ouders, andere opvoeders en de brede samenleving alsmaar meer gestuurd worden door juridische bepalingen. Een sprekend voorbeeld hiervan is het pleidooi van verschillende kinderrechtenorganisaties om de pedagogische tik bij wet te verbieden (Bouverne-De Bie *et al.*, 2009). Ook het inzetten van en het verwijzen naar kinderrechten in de actuele discussie over het streven naar een kindvriendelijke speel- en woonomgeving krijgt hoofdzakelijk vorm vanuit een juridisch perspectief. In de verschillende reeds aangehaalde casussen m.b.t. geluidsoverlast veroorzaakt door spelende kinderen wordt een antwoord gezocht in de juridische sfeer. Dit antwoord wordt gevonden in de claim van hetzij recht op spel van kinderen en hun begeleiders dan wel in het recht op rust en privacy van buurtbewoners. Fiers en Ramaen (2009) in hun bespreking van rechtspraak m.b.t. deze problematiek, wijzen op de juridische logica die door de rechters werd gehanteerd: "De verenging van deze afweging tot haar juridische aanknopingspunten, zoals de

verschillende rechters in deze zaak hebben gehandeld, is jammerlijk. Ze gaat voorbij aan het noodzakelijke maatschappelijke debat over de door ons gewenste samenleving.” (Fiers en Ramaen, 2009: 178)

Over de wijze waarop kinderrechten zich verhouden tot de maatschappelijke tendens naar juridisering en de gevolgen op de opvoedingspraktijk zijn weinig empirische gegevens beschikbaar. Aangenomen kan worden dat de gestegen aandacht voor de juridische vertaling van kinderrechten zowel in gunstige als ongunstige zin doorwerkt in de opvoedingspraktijk. Aan de positieve zijde kan onder meer gewezen worden op de grotere rechtsgelijkheid voor kinderen en jongeren, waarmee een historische gegroeide positie van handelingsonbekwaamheid minstens deels werd gecorrigeerd. Daarnaast wijst Roose (2006) op het belang van een uitgewerkte rechtspositie van minderjarigen bijvoorbeeld in de jeugdhulp, als instrument tot het coderen van machtsrelaties om aldus niet gelegitimeerde machtsaanspraken te bevragen. Verder kunnen juridische vertalingen van kinderrechten, onder meer ook in de jeugdhulpverlening, beschouwd worden als een katalysator in de discussie over kinderrechten, al was het maar omdat de belangen van kinderen en jongeren duidelijker en explicieter in beeld komen. Zo heeft het decreet betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp geleid tot het opzetten van processen van dialoog en reflectie over een participatieve hulpverlening (Carrette, 2009).

Niettegenstaande deze positieve ontwikkelingen waartoe juridische vertalingen van kinderrechten hebben bijgedragen, schuilen er ook gevaren in deze benadering. Een eerste gevaar betreft de mogelijke *dichotomisering* van samenlevingsverbanden. Een juridisch perspectief op opvoedingsrelaties beklemtoont veelal de individuele belangen van de betrokkenen, waardoor verschillende partijen vaak *tegenover* elkaar komen te staan. Dit geeft potentieel grond aan een verhoogd conflictgehalte in het vormgeven aan samenlevingsverbanden. Zeker in opvoedingssituaties blijkt het vaak nefast te zijn wanneer belangen van kinderen in conflict komen te staan met belangen van ouders of andere opvoedingsverantwoordelijken. Een dichotomisch denken over rechten in de opvoeding in termen van individuele belangen, vertaald in juridisch afdwingbare rechten, kan enkel resulteren in het afwegen van tegengestelde belangen, veelal door een neutrale buitenstaander, en slechts leiden tot winnaars en verliezers. Dit is wat er gebeurde in de eerder besproken cases waar uiteindelijk een rechter als neutrale buitenstaander oordeelde welke individuele rechtsaanspraak – *i.c.* het recht op spel van kinderen en jongeren *versus* het recht op rust en privacy van buurtbewoners – het meest doorwoog. Niet alleen wordt op deze manier het samen leren omgaan met sociale problemen ontnomen uit de handen van de betrokkenen. Tevens leidt het tot een stigmatisering van aan de ene kant ‘goede burgers’, zij die bij wet in het gelijk worden gesteld, en ‘slechte burgers’, zij die niet handelen conform de regel.

Een tweede gevaar betreft een tendens van *decontextualisering* die veelal gepaard gaat met een ontwikkeling naar juridisering. Een juridisch perspectief op sociale problemen houdt een grote ontwerpgerichtheid in, waarbij de discussie over hoe om te gaan met een concrete opvoedingssituatie gelegd wordt op het abstracte niveau van wat volgens maatschappelijk aanvaardbare normen een ‘goede opvoeding’ is, en zoals die wordt vertaald in een juridisch aanvaarde regel (Bouverne-De Bie, Reynaert

en Roose, 2009). Uitgangspunt is dat de regel directief is naar de concrete opvoedingspraktijk. Een gedecontextualiseerde benadering van kinderrechten negeert echter de levensomstandigheden waarbinnen rechten dienen te worden gerealiseerd, levensomstandigheden die vaak bijzonder divers zijn en gekenmerkt worden door verschillende breuklijnen, niet enkel langs leeftijd maar evengoed langsheen bijvoorbeeld sociaaleconomische, etnisch-culturele of religieuze achtergrond. Aandacht voor de specifieke levensomstandigheden waarin kinderen samen met volwassenen opgroeien dreigt aldus naar de achtergrond te verdwijnen. Resultaat is het claimen van rechten in absolute termen. Het recht van kinderen op spel, ontmoeting, rondhangen, lawaai maken enz. of het recht van buurtbewoners op rust en privacy wordt dan geformuleerd als een *onvoorwaardelijk recht*, los van enige vorm van wederkerigheid of verantwoordelijkheid die gepaard gaat met het leven in gemeenschap. De vraag naar leven in gemeenschap verwijst onvermijdelijk naar een collectieve benadering van kinderrechten in termen van mensenrechten of sociale grondrechten.

3. INDIVIDUALISERING VAN SOCIALE GRONDRECHTEN

Met de verwijzing naar het recht op spel en vrije tijd in de discussie over een kindvriendelijke speel- en woonomgeving wordt teruggegrepen naar de sociale grondrechten, *i.e.* rechten die mede-vormgever zijn aan de menselijke waardigheid en aan het recht op een menswaardig bestaan. Sociale grondrechten dienen te worden onderscheiden van de klassieke grondrechten aangezien ze niet direct afdwingbaar zijn, maar de realisatie ervan wel een actief overheidsoptreden impliceert (Bouverne-De Bie, 2007). Als referentiekader voor de kinderrechten wordt vanuit de sociale grondrechten gewezen op het belang van het actorschap van kinderen waardoor ook de betekenisgevingen van kinderen zelf aangrijpingspunt vormen voor pedagogische interventies (Bouverne-De Bie, 2010). Deze vormgeving aan sociale grondrechten gebeurt echter voornamelijk vanuit een individualiserende benadering. In een individualiserende benadering worden sociale grondrechten hoofdzakelijk vertaald in individuele ontplooiingsmogelijkheden van het individuele kind door de uitbouw van een pedagogisch ondersteunend jeugdland en door het garanderen van de kwaliteit van het maatschappelijk aanbod in dit jeugdland. Een belangrijke kwaliteitstoets vanuit het referentiekader van de kinderrechten is het versterken van de rechtspositie van kinderen. Actoren binnen de kinderrechtenbeweging die zich inlieten met het debat inzake lawaai-overlast veroorzaakt door kinderen riepen bijvoorbeeld op om het politiereglement aan te passen. Daarbij werd voorgesteld een passage in te voegen die bepaalt dat geluid dat wordt veroorzaakt door spelende kinderen als niet-hinderlijk moet worden beschouwd. Een gelijkaardige dynamiek is vast te stellen m.b.t. de problematiek van hangjongeren. Deze problematiek haalde herhaaldelijk de media omwille van de overlast die veroorzaakt werd door jongeren die rondhangen op straten en pleinen. Als reactie tegen de intolerantie ten aanzien van rondhangende jongeren werden initiatieven genomen waarbij rondhangen werd erkend als een recht.

Kenmerkend voor deze individualiserende benadering van sociale grondrechten is dat kinderen en jongeren in eerste instantie vanuit hun 'moratoriumstatus' worden benaderd. Deze status houdt in dat kinderen en jongeren worden gezien vanuit hun

onderscheiden positie in de samenleving, een positie die wordt gekenmerkt door een verregaande isolering en structurering van de kinderlijke en jeugdige leefwereld. Hoewel dit moratoriumkarakter tot op vandaag kenmerkend is voor de jeugdstatus kreeg het doorheen de tijd een verschillende betekenis (Bouverne-De Bie, 2001). Vanuit historisch oogpunt vervulde het moratoriumkarakter van de opvoeding voornamelijk een experimentele functie (Roose & Steketee, 2008), inclusief tolerantie voor het experimenteelgedrag van kinderen en jongeren. Actueel vervult de jeugdperiode voornamelijk een oriëntatiefunctie naar de arbeidsmarkt, waarbij kinderen en jongeren moeten leren omgaan met flexibele trajecten zowel in gezinsverband (*cf.* individualisering van het gezin), onderwijsverband als op de arbeidsmarkt. Van hieruit is de erkenning van het actorschap van kinderen en jongeren niet enkel te begrijpen als een na te streven pedagogische doelstelling, maar evenzeer als een maatschappelijke noodzaak.

Tegen de achtergrond van de discussie over het moratoriumkarakter van de opvoeding houdt het streven naar kindvriendelijke pedagogische praktijken de vraag in hoe we het actorschap van kinderen en jongeren zien: als de erkenning van kinderen en jongeren als ‘*autonome burgers*’, verantwoordelijk voor hun eigen handelen (*cf.* individualiserende benadering), dan wel als *medeburgers*, betekenisverleners aan de situatie waarin ze betrokken zijn. In het eerste geval worden kinderrechten en de realisatie van een kindvriendelijke speel- en woonomgeving voornamelijk gezien als een opdracht *binnen* het geïnstitutionaliseerde jeugdland. Raes (2001) stelt echter terecht dat de kindvriendelijkheid van een cultuur niet per definitie af te leiden valt uit *individuele* rechten die kinderen hebben. Waar in de discussie over een kindvriendelijke speel- en woonomgeving inderdaad aan voorbijgegaan wordt, is dat zowel het recht op spel als het recht op privacy slechts in de collectiviteit kunnen worden gerealiseerd en aldus het individuele belang van kinderen overstijgen (De Visscher & Bouverne-De Bie, 2006). Deze collectieve rechten vereisen dat *gezamenlijk* en in dialoog met elkaar gezocht wordt naar collectief gedragen oplossingen voor deze sociale problemen van geluidsoverlast. De inrichting van de publieke ruimte als een kindvriendelijke ruimte wordt hierbij gezien als *gedeelde ruimte* waar naast kinderen ook veel andere bevolkingscategorieën aanspraak op maken. Het streven naar kindvriendelijkheid is in die zin dan ook eerder een *gedeelde* verantwoordelijkheid tussen kinderen en volwassenen dan wel een *verdeelde* verantwoordelijkheid. Vanuit een individualiserende benadering van sociale grondrechten verschijnt het kind in de eerste plaats als een romantisch geïnspireerde abstractie van het onschuldig spelende wezen waarvoor de nodige maatschappelijke ‘speel’-ruimte moet gevrijwaard blijven. Het kindvriendelijkheidsverhaal zit op die manier sterk verwrongen tussen een beschermingsmodel en een emancipatorische missie.

4. KINDVRIENDELIJKHEID VERWRONGEN TUSSEN BESCHERMING EN EMANCIPATIE

De emancipatorische missie van het kindvriendelijkheidsmodel ligt in het actorschap en medeburgerschap van kinderen in de publieke ruimte die men wil versterken door afzonderlijke maatschappelijke aandacht voor kinderen en jongeren te creëren. Kindvriendelijke speel- en woonomgevingen bieden een ruimtelijke basis

voor de verdere uitbouw van het jeugdland, een vrijplaats in de samenleving waar kinderen en jongeren onder leeftijdsgenoten zorgeloos hun samen-jong-zijn maximaal kunnen beleven (Dasberg, 1981). De basis voor dit medeburgerschap van kinderen wordt echter hoofdzakelijk gezocht in de benadering van het kind als speels wezen (Jans, 2004) met een 'eigen', autonome betekeniswereld en culturele identiteit die door volwassenen nooit volledig kunnen worden begrepen. Jans heeft het over een burgerschapsbegrip op kindermaat omdat 'volwassen' burgerschapsmodellen betekenisloos zijn voor de situatie van kinderen en jongeren. En ook heel wat modellen van kindvriendelijkheid vertrekken vanuit de vaststelling dat kinderen en jongeren de publieke ruimte 'anders' beleven dan volwassenen omdat ze door hun fantasie overal speelelementen herkennen. Het kindvriendelijkheidsdenken vertrekt met andere woorden vanuit een sterk categoriale benadering die – ondanks haar emancipatorisch oogpunt – kinderen versterkt in een afzonderlijke maatschappelijke positie als nog-niet-burgers. Hoewel er niks mis is met het nadenken over hoe de publieke ruimte aangepast kan worden aan de ontwikkelingsbehoeften en de wensen van kinderen en jongeren, dreigt hiermee de pedagogische discussie uit te monden in een *syndroom van Madurodam* (cf. Rogiers, 2005).² Madurodam is een miniatuurstad in Nederland die als attractiepark voor kinderen is ingericht. De 'echte' stad wordt er zo realistisch mogelijk nagebootst, met als bedoeling een zo 'typisch en herkenbaar' (*sic*) mogelijke Nederlandse stad te reconstrueren, tot en met de jaarlijkse verkiezing van een eigen jeugdgemeenteraad en burgemeester. Alles is er aangepast op maat van kinderen. Op die manier is het Madurodam een goede metafoor voor het beeld van de ideale speel- en woonomgeving voor kinderen zoals deze in veel discussies wordt gehanteerd, met ontwerpcriteria die 'typisch', 'herkenbaar' en 'op maat van kinderen zijn' (De Visscher, 2008).

Internationaal vertaalt deze kritiek zich in de vaststelling dat het kindvriendelijkheidstreven, ondanks zijn participatieve doelstellingen, te romantisch en vrijblijvend is. Mannion en l'Anson (2004) werpen zelfs de stelling op dat in veel concrete praktijken het bijvoeglijk naamwoord 'kindvriendelijk' eerder vervangen zou moeten worden door 'kinderachtig'. Deze kritieken zijn ook opgepikt vanuit de praktijk door een verschuiving in discours te introduceren in de richting van een 'kindgerichte' inrichting van de publieke ruimte waarin benadrukt wordt dat de situatie/positie van kinderen niet los te koppelen valt van de ruimere samenleving (Vanderstede, 2007). Een eerste stap in het nuanceren van een al te categoriale benadering van het kindvriendelijkheidsbegrip.

5. CONCLUSIE: KINDVRIENDELIJKHEID ALS RELATIONEEL BEGRIP

Aan de basis van het huidige denken over kindvriendelijkheid en de hierboven besproken moeilijkheden die daaruit voortkomen, ligt een beeld van het kind als autonoom, verantwoordelijk en competent. Een kindvriendelijke speel- of woonom-

² Rogiers hanteert de metafoor van het *syndroom van Madurodam* om uitdrukking te geven aan de vaststelling dat interventies in de leefwereld van kinderen vaak geïnspireerd worden door een miniatuurversie van bestaande instituties en praktijken uit de volwassenenwereld. Rogiers vat naar aanleiding van deze metafoor een pleidooi aan om meer aandacht te besteden aan de eigenheid van het kindzijn, in plaats van kinderen "volwassen kunstjes te laten uithalen". Deze analyse, die in het verlengde ligt van het romantisch kindbeeld van Ellen Key, wordt in onze redenering niet gevolgd.

geving wordt geacht kinderen en jongeren in staat te stellen om zelfstandig en zonder inmenging van volwassenen gebruik te maken van deze omgeving. Deze benadering van het actorschap van kinderen en jongeren op basis van autonomie is ook herkenbaar in het ruimere kinderrechtendebat (zie onder meer Reynaert *et al.*, 2011) en in diverse pedagogische praktijken. In zoverre zelfs dat het een nieuwe pedagogische norm is geworden en een uitsluitingscriterium ten aanzien van die kinderen en jongeren die niet aan deze norm voldoen (Vandenbroeck en Bouverne-De Bie, 2006). Het actorschap van kinderen lijkt bovendien in deze benadering gereduceerd te worden tot een kwestie van willen, terwijl de vraag naar wat kinderen kunnen en mogen minstens even belangrijk is (De Visscher, 2008). Wat kinderen mogen, kunnen en willen is geen universeel gegeven, doch verbonden met de concrete, feitelijke context waarin kinderen en volwassenen samen zijn. De uitdrukking van het actorschap van kinderen in de vraag op welke manier ze kunnen, mogen én willen aanwezig zijn in de publieke ruimte, verschuift de aandacht van het gedrag of de kenmerken van het individuele kind naar de kenmerken en toegankelijkheid van de publieke ruimte. Kindvriendelijkheid verwijst in dit opzicht naar de kritische vraag naar wiens beeld de publieke ruimte wordt gemaakt en hoe de mogelijkheid tot ‘eigenzinnige’ toe-eigening kan worden gecreëerd: dit heeft niet enkel betrekking op het onderscheid kinderen-jongeren, maar ook – en misschien nog meer – op diverse breuklijnen zoals gender, etnisch-culturele achtergrond en sociaal-economische status die doorheen het leeftijds criterium lopen.

In dit opzicht krijgt het actorschap van kinderen en jongeren slechts betekenis in de ruimere context van een samenleving die wezenlijk opgebouwd is op basis van wederzijdse afhankelijkheden tussen mensen. Dit houdt het besef in dat we van elkaar afhankelijk zijn in de realisatie van eenieders recht op een menswaardig bestaan (*cf.* Blondeel, 2010). Het actorschap van kinderen is bijgevolg een relationeel gegeven in plaats van een uitkomst van autonomie en zelfredzaamheid: het krijgt slechts betekenis in relatie tot anderen. Dit betekent dat wat kindvriendelijk is, niet bepaald kan worden aan de hand van universele richtlijnen. Dit betekent ook dat het recht op spelen of rondhangen geen onvoorwaardelijke rechten zijn waarop elk kind in elke context aanspraak op kan maken. Kinderrechten in deze benadering zijn te beschouwen als de uitkomst van zowel een individueel als *collectief leerproces* (Reynaert *et al.*, 2010). Het individuele leerproces is gelegen in de zoektocht naar het denken en vormgeven aan kinderrechten ‘van onderuit’ (Stammers, 2009; Ife, 2010; Reynaert *et al.*, 2011), waar kinderrechten verlevendigd worden vanuit de dagelijkse ervaringen van kinderen en jongeren in hun leefwereld in relatie tot anderen. Gelet ook op de aanwezigheid van volwassenen in deze leefwereld kunnen kinderrechten niet los worden gezien van mensenrechten. De realisatie van mensenrechten (ook voor kinderen) houdt dan de noodzaak in te voorzien in kwaliteitsvolle voorzieningen waardoor kinderen en volwassenen in staat worden gesteld zich te emanciperen van situaties waarin hun waardigheid als mens wordt miskend (Bouverne-De Bie, 2002). In dit laatste ligt eveneens het collectieve leerproces, met name in het bevragen van bestaande machtsrelaties die de leefwereld van kinderen en jongeren mee vormgeven, met als doel deze machtsrelaties te wijzigen in de richting van een groter respect voor de menselijke waardigheid van kinderen en volwassenen. Concreet houdt dit het engagement in om bij conflict tussen rust en spelen het conflict *leer-*

zaam ter hand te nemen, en niet te vertalen in een door het recht te beslechten belangentegenstelling. Het streven naar een kindvriendelijke speel- en woonomgeving vanuit het referentiekader van de kinderrechten is van hieruit te begrijpen als een streven naar de realisatie van maatschappelijke hulpbronnen in functie van een grotere gelijkheid in de samenleving, voor zowel kinderen als volwassenen.

REFERENTIES

- Blondeel, P. (2010). De verongelijkten en de onzichtbaren. *Sampol* 2010/9, 24-33.
- Bouverne-De Bie, M. (2010). Over kinderrechten en kindvriendelijkheid. In discussie met Kind en Samenleving. In Kind & Samenleving (Ed.). *Tussen kind en samenleving. Over het sociale actorschap van kinderen* (pp. 115-124). Meise: Kind & Samenleving.
- Bouverne-De Bie, M., Reynaert, D. & Roose, R. (2009) De pedagogische tik: pleidooi voor welke opvoeding? *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 10(1), 35-40.
- Bouverne-De Bie, M. (2007). Laat ons de geschiedenis meenemen. In *30 jaar OCMW. OCMW-visies*, 22: 8-13.
- Bouverne-De Bie, M. (2002). Historische en actuele ontwikkelingen in de relatie tussen strafuitvoering en hulpverlening. In M. Bouverne-De Bie, K., Kloeck, W., Meyvis, R., Roose & J. Vanacker (Eds.). *Handboek Forensisch Welzijnswerk*. Gent: Academia Press, 275-298.
- Bouverne-De Bie, M. (2001). Jeugdwerk en kinderrechten: van bescherming, over dienstverlening, naar participatie... en terug?" In E. Verhellen (Ed.). *Kinderrechtengids*. Gent: Mys & Breesch.
- Buelens, J. & Mortier, F. (1989). Het competentieargument in het kinderrechtendebat. In E. Verhellen, F. Spiesschaert & L. Cattrijsse (Eds.). *Rechten van kinderen. Een tekstbundel van de Rijksuniversiteit Gent naar aanleiding van de UNO-Conventie voor de rechten van het kind*. Antwerpen: Kluwer.
- Carrette, V. (2009). Evaluatie van het groeiproces naar structurele cliëntparticipatie in de integrale jeugdhulp, Deel 2. Evaluatie. Brussel: Kenniscentrum WVG.
- Cockburn, T. (2005). Children and the Feminist Ethic of Care. *Childhood*, 12(1); 71-89.
- Cops, D. (2011). 'The usual suspects': waarom overlast en hangjongeren vaak in één adem worden genoemd. In N. Van Ceulebroeck (Ed.). *De hangman. Over jongeren in het straatbeeld* (pp. 65-82). Brussel: Politeia.
- Crivit, R. (2009). Rondhangen is een recht. *Krax*, 9(3), 20-23.
- Dasberg, L. (1981). *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*. Meppel: Boom.
- Debruyne, P. (2011). Jongeren in de hedendaagse stad: over scharreljongeren en legbatterijen. In F. Coussée en C. Matthijssen (Ed.). *Uit de marge van het jeugdbeleid. Werken met maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren*. Leuven: Acco.
- De Visscher, S. (2008). *De sociaal-pedagogische betekenis van de woonomgeving voor kinderen*. Gent: Academia Press.
- De Visscher, S. (2009). Buiten spelen in wiens en welk belang? Het spel als cultuurelement. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 10 (2), 116-122.
- De Visscher, S. & Bouverne-De Bie, M. (2006). De Lauwe gekte. Een gemist debat? *Krax*, 6(1), 28-32.
- Fiers, J. en Ramaen, S. (2009). Speel maar in stilte! *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 10(2), 167-178.

- Hemrica, J.C. (2004). *Kind-zijn tussen opvoeding en recht. Een grondslagenonderzoek naar kindbeelden in discussies op het grensvlak van opvoeding en recht*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Ife, J. (2010). *Human Rights from Below. Achieving rights through community development*. Cambridge: University Press.
- Jans, M. (2004). Children as citizens. Towards a contemporary notion of child participation. *Childhood*, 11(1), 27-44.
- Mannion, G. & l'Anson, J. (2004). Beyond the Disneyesque. Children's participation, spatiality and adult-child relations. *Childhood*, 11(3), 303-318.
- McKendrick, J., Bradford, M.G. & Fielder, A. (2000). Kid customer? Commercialization of playspace and the commodification of childhood. *Childhood*, 7(3), 295-314.
- Reynaert, D., Bouverne-De Bie, M. & Vandevelde, S. (2010). Children, Rights and Social Work: Rethinking Children's Rights Education. *Social Work & Society*, 8(1), 60-69.
- Reynaert, D., Bouverne-De Bie, M. & Vandevelde, S. (2011). Over kinderen en recht. Aanzet tot het herdenken van kinderrechten. In D. Reynaert, R. Roose, W. Vandenhoele & K. Vlieghe (Eds.). *Kinderrechten: springplank of struikelblok? Naar een kritische benadering van kinderrechten* (pp. 95-108). Antwerpen-Cambridge: Intersentia.
- Raes, K. (2001). Controversiële rechtsfiguren. In *Rechtsfilosofische excursies over de relatie tussen ethiek en recht*. Gent: Academia Press.
- Rogiers, F. (2005). Het syndroom van Madurodam. In L. De Rycke, L. Ackaert, M. Labre, G. Van Hove, E. Castermans, G. Kaesemans & F. Rogiers (Eds.). *De Kliksons voorbijgeklikt. Reflecties van op de zijlijn* (pp. 165-178). Antwerpen: Garant.
- Roose, R. (2006). *De Bijzondere jeugdzorg als opvoeder*. Gent: Academia Press.
- Roose, R. & Steketee, M.J. (2008). Jeugdzorg en jeugdwerk. In M. Bouverne-De Bie & H. Van Ewijk (Eds.). *Sociaal werk in Vlaanderen en Nederland* (pp. 57-82). Mechelen: Kluwer.
- Stammers, N. (2009). *Human Rights and Social Movements*. Londen: Pluto Press.
- Vandekerckhove, A. (2011). Eerste stappen naar een meer kindvriendelijke justitie. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 12(1), 41-48.
- Vandenbroeck, M., & Bouverne-De Bie, M. (2006). Children's agency and educational norms: a tensed negotiation. *Childhood*, 13(1), 127-143.
- Vanderstede, W. (Ed.). (2007). *Kind en ruimte: kindgerichte planning van publieke ruimte*. Brugge: die Keure.
- Vanobbergen, B. (2003). *Geen kinderspel. Een pedagogische analyse van de vertogen over de commercialisering van de leefwereld van kinderen*. Gent: Academia Press.
- Verhellen, E. (2000). *Verdrag inzake de rechten van het kind. Achtergronden, motieven, strategieën, hoofdlijnen*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Walgrave, L. (1979). Op zoek naar een alternatief voor de jeugdbescherming. *Kultuurleven*, 46(9), 807-821.